

УДК 37.027.7

Громадянська компетентність педагога у світлі реформування системи дошкільної освіти

CIVIL COMPETENCE OF A TEACHER IN THE LIGHT OF THE REFORM OF THE PRESCHOOL EDUCATION SYSTEM

КУЛЬБАЧ Лариса – Заслужений вчитель України, старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради, вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49000, Україна

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9128-1922>

DOI <https://doi.org/10.54891/2786-7013-2023-2-13>

KULBACH Larysa – Honorary Teacher of Ukraine, Senior Lecturer at the Department of Preschool and Primary Education, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council, 70, Antonovych St., Dnipro, 749000, Ukraine

Анотація. Стаття присвячена визначенню ролі й місця громадянської компетентності вихователя закладу дошкільної освіти в загальній системі професійного становлення педагога у світлі реформування системи дошкільної освіти. Обґрунтовано, що в основу нової освітньої політики Міністерства освіти та науки України покладено пріоритетність дошкільної освіти як фундаменту цілісної системи неперервної освіти. Акцентовано увагу на тому, що, усвідомлюючи прагнення України утвердитися на світовій арені як європейська демократична держава, освітяни мають розуміти орієнтир внутрішніх перетворень, зокрема в національній системі освіти: Нова українська школа покликана виховати нове покоління громадян, яким притаманні громадянські цінності, які приймають відповідальні рішення та мають почуття відповідальності за долю України. У статті здійснено аналіз чинної законодавчої та нормативно-правової бази з дошкільної освіти в розрізі громадянської освіти, сформульовано низку вимог та комплекс завдань щодо формування громадянської компетентності педагога Нової української школи. Встановлено, що ключовим галузевим документом у реформуванні дошкільної освіти, що виводить її на якісно новий рівень, на позиції міжнародних стандартів якості освіти, стало оновлення державного стандарту дошкільної освіти (Базовий компонент дошкільної освіти); зокрема, базові принципи його реалізації тотожні принципам демократичного суспільства, серед яких: демократичність, спрямування освітнього процесу на сталий розвиток та євроінтеграційні процеси в Україні, громадське управління, соціальне партнерство тощо. У ході дослідження доведено, що виклики, пов'язані з формуванням свідомого громадянина, який сповідує демократичні цінності, із високим почуттям власної гідності, активною громадянською позицією та відповідальністю, можуть бути розв'язані виключно педагогічною спільнотою з високим рівнем громадянськості, а сформовані громадянські компетентності педагога є інструментом для розширення можливостей розвитку його особистості в освітній галузі, просуванням його у суспільній діяльності, можливості впливу на особисті, галузеві, суспільні та державні процеси.

Ключові слова: освіта, виховання, громадянські компетентності, дошкільна освіта, Нова українська школа, реформування системи освіти, громадянська освіта.

Summary. The article is devoted to determining the role and place of civic competence of a preschool teacher in the general system of teacher formation in the light of reforming the preschool education system. It was established that the basis of the new educational policy of the Ministry of Education and Science of Ukraine is the prioritization of preschool education as the foundation of an integral system of continuous education. Attention is focused on the fact that, aware of Ukraine's desire to establish itself on the world stage as a European democratic state, educators should understand the direction of internal transformations, in particular in the national education system: the New Ukrainian School is designed to educate a new generation of citizens who have civic values who make responsible decisions and have a sense of responsibility for the fate of Ukraine. The article analyzes the current legislative and regulatory framework for preschool education in the context of civic education, formulates a number of requirements and sets of tasks for the formation of civic competence of the teacher of the New Ukrainian School. It was established that the key industry document in the reform of preschool education, which brings it to a qualitatively new level, in the position of international standards of the quality of education, was the update of the state standard of preschool education (Basic component of preschool education); in particular, the basic principles of its implementation are identical to the principles of a democratic society, including: democracy, the direction of the educational process towards sustainable development and European integration processes in Ukraine, public administration, social partnership, etc. In the course of the study, it was proved that the challenges associated with the formation of a conscious citizen who professes democratic values, with a high sense of self-worth, an active civic position and responsibility, can be solved exclusively by a pedagogical community with a high level of citizenship, and formed civic competences of a teacher is a tool for expanding the opportunities for the development of his personality in the educational field, his promotion in social activities, the possibility of influencing social and state-level processes.

Key words: education, upbringing, civic competences, preschool education, New Ukrainian School, reforming the education system, civic education.

Вступ. Україна впевнено йде шляхом розбудови громадянського суспільства. У цьому русі освітяни є агентами змін, провідниками євроінтеграційних процесів, створюючи демократичне освітнє середовище на місцях. Сьогодні, у період повномасштабного вторгнення росії на нашу територію, посгання нею на загальнолюдські, національні та громадянські цінності українців, педагогічна спільнота є єдиною у переосмисленні та перезавантаженні не тільки підходів, а й змісту освітнього процесу. І саме дошкільна освіта, яка відповідно до Міжнародної класифікації стандартів освіти (ISCED) має нульовий рівень, є стартовим майданчиком у становленні майбутніх громадян незалежної демократичної України. Формування громадянських

та соціальних компетентностей дошкільників не є сферою діяльності, це наскрізний процес виховання, що включає види організованої діяльності та повсякденні рутинні дії, особистий приклад вихователя, освітнє середовище, де навіть найдрібніша деталь є вагомою. У цьому процесі важливим є не тільки те, чого навчають педагоги, а насамперед те, як вони це роблять. Професійна майстерність та високий рівень методологічної культури вихователів, безперечно, впливають на якість освіти дошкільників, проте у розвитку в них громадянської компетентності важливо, щоб ця компетентність була добре сформована у педагогів.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням проблеми якості дошкільної освіти у світлі реформування (упровадження

Базового компонента дошкільної освіти) займаються такі вітчизняні науковці та науково-педагогічні працівники, як О. Венгловська, О. Косенчук, Л. Куземко, С. Нерянова, І. Новик; О. Половіна, О. Швачова, А. Шевчук; питання формування громадянських компетентностей педагогів та вихованців закладів дошкільної освіти вивчають О. Дем'янчук, С. Драновська, С. Клепко, Г. Колесова, Т. Кравчинська, Н. Ратушняк, Т. Ремех, О. Пометун, О. Сухомлинська. Беручи до уваги високий ступінь зацікавленості науково-педагогічною спільнотою просуванням реформи в дошкільній освіті, досліджень ефективності та результативності цього процесу, варто зазначити, що в даному руслі потребують вивчення питання громадянської освіти, зокрема формування громадянських компетентностей педагогів, від яких залежить рівень сформованості громадянських компетентностей їх вихованців.

Мета статті. Визначення місця громадянської освіти в процесах реформування системи дошкільної освіти, формулювання акцентів щодо становлення громадянської компетентності вихователів дошкільця в умовах розбудови системи освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасна дошкільна освіта є вагомою складовою цілісної системи розвитку особистості впродовж життя. Сьогодні, як в Україні, так і у світі, питання важливості та доступності до якісної дошкільної освіти є одним із пріоритетних, що визначено Організацією Об'єднаних Націй як однією з цілей сталого розвитку: ціллю 4.2 є забезпечення до 2030 року доступу усім дівчаткам та хлопчикам до якісної освіти на етапах раннього розвитку та дошкільного навчання з метою підготовки їх до початкової школи [13, с. 107].

Досліджуючи вагомість громадянської компетентності педагога у ході реформування дошкільної ланки, насамперед розглянемо кроки, що здійснюються державою та суспільством у цьому напрямку.

З огляду на зміни в українській дошкільній освіті протягом кількох останніх років, зазначимо, що процес її реформування відбувається системно й поступово, а саме: оновлення законодавства (Закон України «Про освіту» (2017), на обговоренні проект нової редакції Закону України «Про дошкільну освіту» (2023)), державного стандарту дошкільної освіти (Базовий компонент дошкільної освіти (2021)), Положення про заклад дошкільної освіти (2023), освітніх програм («Освіта і піклування / Education & Care» (2021), «Дитина» (2020), «Соняшник» (2023), «Зерно любові» (2018), «Окрилення» (2023), «Я у світі» (2019), «Стежина» (2020), «Стежини у Всесвіті» (2020) тощо); уведення професійних стандартів «Вихователь закладу дошкільної освіти», «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти» (2021); запровадження системи забезпечення якості освіти в дошкільних закладах (зовнішньої та внутрішньої), в основі якої покладена «міжнародної методики ECERS-3 для проведення незалежної оцінки якості дошкільної освіти в Україні, для самоаналізу діяльності, рефлексії та прогнозування освітнього процесу закладами дошкільної освіти» [8]; розбудова мережі закладів дошкільної освіти (далі – ЗДО) тощо; розбудова інклюзивної дошкільної освіти.

Стверджуючи необхідність змін у дошкільній освіті та визначаючи їх траєкторію, міністр освіти та науки України О. Лісовий зазначив: «Щодо дитячого садка – це перехід від принципів догляду до принципів розвитку дитини, це гарантоване місце у закладі дошкільної освіти, це нова система оплати праці педагога-дошкільника, це легший вхід у професію» [14]. Отже, реформування дошкільної освіти здійснюється шляхом оновлення законодавчої, нормативно-правової бази, навчально-методичного забезпечення,

запровадження гнучкої дієвої мережі закладів, оновлення системи підготовки та перепідготовки кадрів, вироблення вимог до сучасного освітнього середовища (фізичного, соціального та регламенту дня) [14], запровадження системи зовнішнього та внутрішнього моніторингу якості дошкільної освіти. У цьому контексті вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що звіт за результатами основного етапу дослідження «Оцінювання якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти за шкалою ECERS-3» [8], яке проводилося протягом 2020/2021 н. р., констатує демократичність та прогресивність наявної в Україні системи дошкільної освіти: освітній простір, методичне, матеріальне та кадрове забезпечення, фахова підготовка педагогів, організація навчального процесу – усе це є умовами для забезпечення хлопчикам і дівчаткам рівного доступу до якісної дошкільної освіти та підтверджує, що українське суспільство рухається у напрямку подальшого розвитку відкритості, прозорості й демократичності в цій галузі [8, с. 16].

Сучасна дошкільна освіта, що розвивається та функціонує на принципах системності, якості, доступності й наступності, є упорядкованою, самодостатньою та ефективною системою розвитку дітей раннього та дошкільного віку, і метою її реформування наразі є забезпечення доступної та якісної дошкільної освіти для усіх категорій та особливостей дітей. Зазначимо, що Концепція НУШ є дороговказом й для дошкільця, бо передбачає оновлення змісту, підходів й принципів, зокрема в дошкільній ланці освіти, перехід від знанневої до компетентнісної освіти, урахування усіх видів особливостей кожної дитини в організації навчання та освітнього середовища. Серед ключових компетентностей здобувачів освіти НУШ виокремлені громадянські та соціальні, наявність яких характеризує їх поведінку у суспільстві як конструктивну та ефективну: вони здатні до успішної колективної роботи, спроможні попереджати та розв'язувати конфлікти, досягати компромісів, розуміють, поважають та дотримуються норми законів [5]. Загалом громадянські та соціальні компетентності відповідають ідеям демократії, серед яких – рівність, верховенство права, справедливість, свобода особистості – у першу чергу, мають бути сформовані у педагогів.

Зауважимо, що Закон України «Про освіту» визначає: «педагогічна діяльність – інтелектуальна, творча діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей» (ст. 1, п. 1, 21)) [10]. У ст. 5, п. 5 вказаного закону проголошується, що держава має створювати умови для здобуття громадянської освіти, а у ст. 12, п. 1 зазначено, що серед складників мети освіти визначено розвиток громадської активності (ст. 12 п. 1) [10]. Отже, Закон України «Про освіту» вносить поняття громадянської освіти на різні ланки освіти та для всіх її учасників.

Варто звернути увагу на те, що ключовим галузевим документом у реформуванні дошкільної освіти, що виводить її на якісно новий рівень, науково обґрунтований, методично забезпечений – на позиції міжнародних стандартів якості освіти, стало оновлення державного стандарту дошкільної освіти – Базового компоненту дошкільної освіти (2021) (далі – БКДО). Це ще один крок до забезпечення доступу до якісної освіти кожної дитини раннього та дошкільного віку. До нових складників БКДО увійшли цінності дошкільної освіти, її базові принципи, умови реалізації ключових положень; окреслена відповідальність родини за розвиток та виховання дитини; визначені засади педагогіки партнерства;

розкрито зміст (від знаннєвої освіти – до компетентнєсної) та вимоги до організації освітнього процесу, враховуючи наступність між дошкільною та початковою освітою, випи-сані обов'язки суспільства, зокрема територіальних громад) у забезпеченні доступної та якісної дошкільної освіти [1].

Базові принципи реалізації БКДО тотожні принципам демократичного суспільства, серед яких: рівний доступ до якісної освіти, демократичність, дотримання прав і свобод, громадянська активність та відповідальність, спрямування освітнього процесу на сталий розвиток, громадське управління, соціальне партнерство тощо. Освітній напрям «Дитина в соціумі» орієнтує на формування соціально-громадянських компетентностей дитини наскрізно, під час різних видів діяльності, що виявляється у сформованості в неї здатності до особистісного самовираження в колективі, готовності до посиленої участі в колективних справах, «ставленнєвий та ціннісний аспекти майбутнього громадянства» [1]. Програмою визначено, що дитина дошкільного віку має «володіти знаннями про свій рід, народ, націю та ідентифікувати себе як члена суспільства, розуміючи свою роль залежно від соціального статусу, знати свої права й обов'язки та усвідомлювати їх необхідність, розуміти важливість дотримання загальнолюдських та громадянських цінностей членами суспільства, на рівні своїх вікових особливостей визнавати демократичні цінності» [1] (брати на себе відповідальність, конструктивно розв'язувати конфлікти, висловлювати особисту думку та приймати думки інших тощо). Тож результатом виховної діяльності педагогів дошкільця має бути засвоєння вихованцями таких цінностей, як родина, дружба, щастя, колектив, відповідальність, права, обов'язки, наполегливість, повага тощо, їх усвідомлення та прийняття.

Зауважимо, що формування ключових компетентностей дошкільника забезпечує подальше становлення особистості молодшого школяра, підлітка, його ціннісне ставлення до оточуючих, суспільства, держави, здатність до критичного мислення, творчого самовираження, громадянської активності та відповідальності, системного та гнучкого мислення. Компетентнісний підхід є засадничим як для дошкільної, так і для початкової та подальшої освіти, у контексті розбудови Нової української школи. Наголосимо, що, за результатами міжнародної програми з оцінювання освітніх досягнень учнів (PISA), 15-річні підлітки, які в дитинстві отримували дошкільну освіту щонайменше протягом 2-х років, показують значно вищі досягнення у порівнянні з тими однолітками, хто цю освіту не отримував [8, с. 6].

Отже, розвиток рис громадянськості в дітей дошкільного віку є цілеспрямованим педагогічним впливом на особистість дитини, результатом якого є збагачення знань про родину, Україну, світ, розуміння елементарних суспільних процесів, виховання патріотичних почуттів, загальнолюдських, громадянських цінностей, вироблення навичок відповідальної поведінки в соціумі, розвиток потреби у діяльності на користь колективу, громади, суспільства.

Варто зазначити, що вагомим внеском у процеси реформування дошкільної освіти є затвердження професійних стандартів педагогів дошкільця, які унормували вимоги до їх рівня освіти, фахових знань, умінь, компетентностей та здатностей. Серед вимог до професійної підготовки вихователів та керівників закладів дошкільної освіти, визначених професійними стандартами «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти» [12] та «Вихователь закладу дошкільної освіти» [11], варто виокремити сформованість у педагогів гуманістичних цінностей, широких світоглядних принципів, високого рівня освіченості та професійних компетентностей, здатності до партнерської взаємодії, до навчання

впродовж життя, до створення сучасного освітнього середовища, усвідомлення громадянської відповідальності за результати професійної діяльності, утвердження демократичних цінностей, прав і свобод людини, верховенства права.

Визначаючи перелік вимог до громадянської компетентності педагога Нової української школи, ми суголосні з думкою Т. Кравчинської, яка вважає, що сучасний педагог повинен мати знання державного устрою, принципів і способів формування державної політики на національному, регіональному та місцевому рівнях, демократичних принципів, серед яких рівність, толерантність, соціальна справедливість, недопустимість дискримінації, та вміння застосовувати їх у житті, розуміння значення національної пам'яті; здатність до критичного мислення, до формування й аргументованого відстоювання власної думки, до соціальної комунікації, до попередження та вирішення конфліктів; відповідальне ставлення до своїх громадянських прав та обов'язків, наявну активну громадянську позицію. Ми суголосні з думкою вченої стосовно того, що громадянські компетентності є інструментом для виявлення та реалізації можливостей особистості в суспільстві [6, с. 81]. Науковиця формулює комплекс завдань для формування вказаних компетентностей сучасного педагога, що реалізуються у процесі його постійної та ґрунтовної аналітичної діяльності, «активна участь педагога в суспільному житті – громадянськість завдяки реалізації формули «СУГ» (соборність, українськість, гідність)», що описана в [2, с. 219; 6, с. 81].

На думку Н. Ратушняк, громадянська компетентність педагога розкривається насамперед через його особистісні характеристики: національно-патріотичні почуття, інтернаціоналізм, людську гідність, громадянську активність, особисту дисциплінованість, суспільну відповідальність, совість, чесність, принциповість [7, с. 86]. Натомість Г. Колесова соціально-громадянську компетентність ототожнює з поняттям «громадянської зрілості», що втілює не життєвий досвід або вік людини, а її вчинки, поведінку, ставлення до того, що і хто її оточує. На думку вченої, зрілою є людина з високим рівнем здатності до самовдосконалення, саморозвитку, саморефлексії. Громадянська зрілість педагога є такою його характеристикою, що безпосередньо впливає на розвиток формування громадянської компетентності вихованців. При цьому громадянська компетентність включає мотиваційний, когнітивний та діяльнісний компоненти [4].

Стосовно активної громадянської позиції педагогів С. Драновська вважає, що вона проявляється у участі педагогічної когорти «у суспільно-політичних процесах, у долученні до державних справ, у можливості впливати на власне життя і життя громади. Сформованість громадянських компетентностей педагогів підвищує їх активну громадянську позицію» [3, с. 64].

Висновки. Дослідження проблеми формування громадянської компетентності педагога закладу дошкільної освіти у світлі реформування системи дошкільної освіти дозволило нам прийти до наступних висновків:

- по-перше, в основу нової освітньої політики Міністерства освіти та науки України покладено пріоритетність дошкільної освіти як основи цілісної системи неперервної освіти;

- по-друге, усвідомлюючи прагнення України утвердитися на світовій арені як європейська демократична держава, освітяни мають розуміти орієнтир внутрішніх перетворень, зокрема в національній системі освіти: Нова українська школа покликана виховати нове покоління громадян, яким притаманні громадянські цінності, які приймають відповідальні рішення та мають почуття відповідальності за долю України;

- по-третє, виклики, пов'язані з формуванням свідомого громадянина, який сповідує демократичні цінності, із високим почуттям власної гідності, активною громадянською позицією та відповідальністю, можуть бути розв'язані виключно педагогічною спільнотою з високим рівнем громадянськості;
- по-четверте, громадянські компетентності є інструментом для розширення можливостей розвитку особистості пе-

дагога в освітній галузі та загалом у суспільстві, стимулювання мотивації до саморозвитку та самовдосконалення, досягнення успіхів у професії, розбудови демократичних процесів в освіті, педагогічної автономії та відповідальності за майбутнє.

У перспективі подальших розвідок плануємо досліджувати практичний досвід закладів дошкільної освіти України з громадянської освіти.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти): затв. наказом МОН України від 12.01.2021. № 33. *МОН України*: офіц. вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 08.10.2023).
2. Вовканич С. Й. Україна і світ: синергетичні чинники боротьби із загрозами глобальної гібридизації. *Стратегічні пріоритети*. 2017. № 4. С. 211–219.
3. Драновська С. В. Розвиток громадянської компетентності педагогів в умовах післядипломної педагогічної освіти: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Суми. 2019. С. 60–74.
4. Колесова Г. Навчаючи навчаюсь – громадянська компетентність вчителя та учня. URL: <https://edway.in.ua/uk/mpk/502/detail/> (дата звернення: 10.10.2023).
5. Концепція Нової української школи: ухв. рішенням колегії МОН від 27.10.2016. *МОН України*: офіц. вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 14.03.2023).
6. Кравчинська Т. С. Формування громадянської компетентності педагога нової української школи. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*. 2019. Вип. 8 (37). С. 74–88.
7. Ратушняк Н. Громадянська компетентність педагога в системі післядипломної педагогічної освіти. *Педагогічні науки та освіта*. 2022. Вип. XL–XLI. С. 85–90.
8. Оцінювання якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти за шкалою ECERS-3: аналітичний звіт за результатами основного етапу польового дослідження. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2022/10/17/Zvit.Short.4.17.10.2022.pdf> (дата звернення: 06.11.2023).
9. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 25 вересня 2015 року. A/RES/70/1. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Agenda2030_UA.pdf (дата звернення: 08.10.2023).
10. Про освіту: Закон України від 05.09.2017. № 2145-VIII. *Законодавство України*: база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 02.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 30.10.2022).
11. Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти»: затв. наказом Мін. економіки України від 19.10.2021. № 755-21. *МОН України*: офіц. вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vihovatel-zakladu-doshkilnoi-osviti> (дата звернення: 08.10.2023).
12. Професійний стандарт «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти»: затв. наказом Мін. економіки України від 28.09.2021. № 620-21. *МОН України*: офіц. вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 08.10.2023).
13. Стратегія сталого розвитку: навч. посіб. / упор. В. В. Добровольський. Миколаїв, 2021. 160 с.
14. У МОН розповіли про реформу дошкільної освіти. *Слово і діло*: аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/08/25/novyna/suspilstvo/mon-rozpovily-pro-reformu-doshkilnoi-osvity> (дата звернення: 08.10.2023).

References

1. *Bazoviy komponent doshkilnoi osvity (Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity)* [Basic component of preschool education]. zatv. nakazom MON Ukrainy vid 12.01.2021 № 33. MON Ukrainy: ofits. vebсайт URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoi-osviti-v-ukrayini> (accessed: 08.10.2023) [in Ukrainian].
2. Vovkanych S. Y. (2017). Ukraine i svit: synerhetychni chynnyky boroty iz zahrozamy hlobalnoi hibrzydizatsii [Ukraine and the world: synergistic factors in the fight against the threats of global hybridization]. *Stratehichni priorytyty – Strategic priorities*, 4, 211–219 [in Ukrainian].
3. Dranovska S. V. (2019). Rozvytok hromadianskoi kompetentnosti pedahohiv v umovakh pisljadiplomnoi pedahohichnoi osvity [The development of civic competence of teachers in the conditions of postgraduate pedagogical education]. *Materialy Vseukrainskoi naukovo – praktychnoi konferentsii*. Sumy [in Ukrainian].
4. Kolesova H. *Navchaiuchy navchaiusy – hromadianska kompetentnist vchytelia ta uchnia* [I learn by teaching – civic competence of the teacher and the student]. URL: <https://edway.in.ua/uk/mpk/502/detail/> (accessed: 10.10.2023) [in Ukrainian].
5. *Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly* [The concept of the New Ukrainian School]: ukhv. rishenniam kolehii MON vid 27.10.2016. MON Ukrainy: ofits. vebсайт URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (accessed: 14.10.2023) [in Ukrainian].
6. Kravchynska T. S. (2019). Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti pedahoha novoi ukrainskoi shkoly [Formation of civic competence of the teacher of the new Ukrainian school]. *Visnyk pisljadiplomnoi osvity. Seriiia «Pedahohichni nauky» – Bulletin of postgraduate education. «Pedagogical Sciences» series*, 8 (37), 74–88 [in Ukrainian].
7. Ratushniak N. (2022). Hromadianska kompetentnist pedahoha v systemi pisljadiplomnoi pedahohichnoi osvity [Civic competence of the teacher in the system of postgraduate pedagogical education]. *Pedahohichni nauky ta osvita – Pedagogical sciences and education*, XL–XLI, 85–90 [in Ukrainian].
8. *Otsiniuvannia yakosti osvitnoho protsesu v zakladakh doshkilnoi osvity za shkaloiu ECERS-3* [Assessment of the quality of the educational process in preschool education institutions according to the ECERS-3 scale: an analytical report based on the results of the main stage of field research]: analitychnyi zvit za rezultatamy osnovnoho etapu polovoho doslidzhennia. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2022/10/17/Zvit.Short.4.17.10.2022.pdf> (accessed: 06.11.2023) [in Ukrainian].
9. *Peretvorennia nashoho svitu: Poriadok denniyi u sferi staloho rozvytku do 2030 roku. Rezoliutsiia, pryiniata Heneralnoiu Asambleieiu 25 veresnia 2015 roku. A/RES/70/1* [Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on September 25, 2015. A/RES/70/1]. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Agenda2030_UA.pdf (accessed: 08.10.2023) [in Ukrainian].
10. *Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII. Zakonodavstvo Ukrainy: baza danykh / Verkhov. Rada Ukrainy* [About education: Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (accessed: 30.10.2022) [in Ukrainian].
11. *Profesijnyi standart «Vikhovatel zakladu doshkilnoi osvity»* [Professional standard «Preschool teacher»]: zatv. nakazom Min. ekonomiky Ukrainy vid 19.10.2021 r. № 755-21. MON Ukrainy: ofits. Vebсайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vihovatel-zakladu-doshkilnoi-osviti> (accessed: 08.10.2023) [in Ukrainian].
12. *Profesijnyi standart «Kerivnyk (dyrektor) zakladu doshkilnoi osvity» vebсайт* [Professional standard «Head (director) of a preschool education institution»]: zatv. nakazom Min. ekonomiky Ukrainy vid 28.09.2021 r. № 620-21. MON Ukrainy: ofits. Vebсайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoi-osviti-v-ukrayini> (accessed: 08.10.2023) [in Ukrainian].
13. *Stratehii staloho rozvytku* [Sustainable development strategies]. (2021). / upor. Dobrovolskyi V. V., Mykolaiv [in Ukrainian].
14. *U MON rozpovily pro reformu doshkilnoi osvity* [The MES spoke about the reform of preschool education. Word and deed: analytical portal]. *Slovo i dilu: analitychnyi portal* URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/08/25/novyna/suspilstvo/mon-rozpovily-pro-reformu-doshkilnoi-osvity> (accessed: 08.10.2023) [in Ukrainian].